

דף שבועי

פרשת שלח, תשפ"ה, מספר 1623

האינטרס הציבורי אלישי בן יצחק

ניתן אולי לראות את השיקולים שהעלו הנשיאים כנכונים; בהסתכלות פרגמטית, נבחר הציבור שיצאו לרגל את הארץ צדקו, ובשיקולים פרקטיים של אינטרסים ציבוריים טהורים וטובת הכלל זו המסקנה המתבקשת. למרות זאת הייתה התוצאה הפוכה; הנשיאים גרמו לנזק גדול לעם ישראל. טעות קריטית שגרמה לשינוי התוכניות ועיכוב של 40 שנה בכניסה לארץ, כאשר כל הדור נאלץ "לבלות" את שארית חייו במדבר.

דומה כי קיומה של חברה מושתת על ערכים ועקרונות שיש בהם כדי ליצור דבק שתכליתו יצירת לכידות חברתית. מטרת על זו אינה פשוטה כלל ליישום; היא מקפלת בתוכה התמודדות פנימית עם זרמים מנוגדים הפועלים בשדה קוטבי, ומכאן הצורך לייצר תשתית ראויה שתשמר את הדבק הזה. על פי רוב, תשתית זו נרקחת על ידי קיומה של מערכת נורמות מוסכמת, שמבקשת לעגן את גבולות המותר והאסור בחברה, להסדיר את החיים החברתיים או להציע התנהגויות יסוד שעד לשינויים או לביטולם יחייבו את כל חברי הקבוצה. אלא שאחד החסרונות הגדולים של תפיסה זו הוא, שלא תמיד עולם הנורמה מתקדם בהתאם לקצב החיים, ולא ניתן לצפות כל התנהגות בטרם התרחשותה. מקרים אלו הם המקרים המורכבים שבהם נאלצים לקבוע דרך פעולה בהיעדר הסדרה. קושי זה מתעורר כאשר ההכרעה מונחת לא בידי הסמכות שאמונה על הסדרת המערכת הנורמטיבית. וכאן מתעוררת השאלה כיצד יש להכריע בשלב הביניים, קרי, מהמציב שבו התעורר אותו עניין ועד להסדרה בדבר חקיקה.²

במצבים מעין אלו יש לשוב אל מושכלות היסוד שעליהם מושתתים אדניה של חברה. הרמב"ם במורה נבוכים מבקש לשרטט את התכלית של כלל המצוות, שהן מערכת הנורמות היהודית, וכך הוא כותב:³

כוונת כל התורה שני דברים, והם תקינות הנפש ותקינות הגוף. תקינות הנפש תהיה בכך שתושגנה להמון דעות נכונות כפי יכולתם... תקינות הגוף תהיה בתקינות מצבי חייהם אלה עם אלה.

במילים אחרות, השלמות החברתית, בהתאם לתפיסה התורנית כפי שמבין אותה הרמב"ם, מושתתת על תקינות הנפש המבקשת להסדיר את הדעות הנכונות, ועל תקינות הגוף שתסדיר את כלל מצבי החיים כדי שידע ההמון כיצד לנהוג ביחסים הבינאישיים. הרמב"ם מציע שתי דרכים להשגת תכליות אלו:

עניין זה יושלם בשני דברים: אחד מהם שיבוטל העושה שהם עושים אלה זה את זה, והוא

חטא המרגלים פותח בתיאור בחירתם של 12 "אנשים", נציג מכל שבט בעם ישראל. אין הם סתם נציגים זוטרים, אלא עניין לנו בקבוצה איכותית שנמנית על שכבת ההנהגה הבכירה בעם ישראל; ה"נשיאים" (במ' יג:ב), הלא הם "ראשי בני ישראל" (במ' יג:ג) כפי שהכתוב מכנה אותם. על קבוצה זו מוטל התפקיד "לתור את הארץ". נציגי הציבור נשלחו לביצוע תפקיד מודיעיני בארץ ישראל, איסוף חומר ומידע על היושב בארץ, מידע שבאמצעותו יוכלו בני ישראל לתכנן את כניסתם לארץ. תוצאות אותה שליחות ידועים, והכותרת המתנוססת מעל שליחותם היא: "ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אתה" (במ' יג:לב).

אחת השאלות המרכזיות שחטא המרגלים מציף עוסקת בשאלת 'המניע'? מה הביא את המרגלים שכולם 'אנשים' מובחרים נשיאי העדה, בעלי מעמד ציבורי, לטעות ולהיכשל בחטא חמור זה?

הסברים רבים ניתנו לשאלה זו, ולא נוכל לעמוד על כולם ברשימה זו. נתמקד א"כ באחד מהם. לתפיסתם של המרגלים, הכניסה לארץ המובטחת יש בה כדי לפגוע ב'אינטרס הציבורי'. הם הבינו שהכניסה לארץ תחייב את בני ישראל להתחיל לעסוק ביישוב הארץ, במרוץ אחר פרנסה, כמו גם בחקלאות.¹ הנה מציאותית זו הובילה את נבחר הציבור לעיסוק במחשבות פרגמטיות ובשאלות קיומיות שעניינן, כאמור, שאלת האינטרס הציבורי הנכון. בין התהיות עלתה השאלה, מדוע להפסיק את כל חיי הנוחות שבני ישראל מורגלים בהם במדבר, למה לאבד את האפשרות שא-לוהים ממלא את כל מחסורם במדבר. מדוע לוותר על תנאים קיומיים כמו ליווי צמוד של עמוד האש ועמוד הענן "וה' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה. לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם" (שם' יג:כא-כב); מזונם בא להם מן השמיים: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו" (שם' טז:ד); את צורכי השתייה סיפקה 'בארה של מרים', אותה באר ניסית שליוותה את בני ישראל במדבר; גם בתחום הביגוד וההנעלה היו בני ישראל מסודרים, שכן, הכתוב מעיד: "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה" (דב' ח:ד).

המעבר ממצב 'אידאלי' זה של 'אפס' התעסקות במרוץ אחר הצרכים הקיומיים לאדם, למצב שעתידי להתחולל עם הכניסה לארץ ישראל הוא מהותי וקיצוני עד למאוד; ההנהגה הניסית אמורה להתחלף בהתמודדות עם מציאות החיים, ובמצב זה עולה השאלה האם בכלל צריך או רצוי להיכנס לארץ? כאמור, למה לוותר על חיי הנוחות ולעבור למציאות המורכבת של חיים בארץ ישראל.

* אלישי בן יצחק, שופט בית המשפט השלום ת"א-יפו. יהיו הדברים לעילוי נשמת בתנו תהילה, שהשבת ימלאו 14 שנים לפטירתה.

1 ראו: זהר פרשת שלח; האדמו"ר הזקן מחב"ד, ליקוטי תורה שלח; הרב טייכטל, אם הבנים שמחה, עמ' קל.

2 ודוק: דילמה זו נכונה גם כאשר מתקין הנורמה המוסמך מבקש לישב על מדוכת החקיקה. שכן, השאלה היא מהם השיקולים שעליו לקחת בחשבון בעת שהוא מבקש להסדיר עניין שעד כה לא היה מוסדר בחקיקה. בשל קוצר היריעה נידרש לשאלה זו בהזדמנות אחרת.

3 מורה נבוכים (תרגום: מ' שורץ), חלק שלישי, פרק כז.

מאפשרת להכשיר כל תיקון או הכרעה. הדבר מותנה בכך שדעת הציבור תהא נוחה הימנו. כך למשל משמיע לנו הרשב"א:⁹

שאם הוא דבר שאין גדר ותיקון בכך אפי' עשו אותו ראש ציבור וגדוליו, אין רוב הצבור מחוייבים לנהוג על פי רצונם וכל שכן אם הוא גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, שאין חייבין אפי' עשאוה לגדר ולסייג.¹⁰

הנה כי כן, בליבת העשייה והשלחות הציבורית עומדת הגישה שלפיה על שלוחי הציבור להבטיח שכל מעשיהם יהיו מכוונים לתיקון עולם. אלא שכאן יש לשאול כיצד יש לנהוג כאשר אין הסכמה מלאה בשאלת מהות התיקון, ומהו האינטרס הציבורי? הרמב"ם התייחס לנושא זה והניח עיקרון באשר לתפיסת העולם שמונחת בבסיס התורה:¹¹

שהתורה לא תביט לדבר הזר, ולא תהיה התורה כפי העניין המועט, אבל כל מה שירצה ללמדו מדעת או מדה או מעשה מועיל, אמנם יכוון בו העניינים שהם על הרוב ולא יביט לעניין הנמצא מעט ולא להיזק שיבא לאחד מבני אדם מפני השיעור ההוא וההנהגה ההיא.

רבי יהודה בן הרא"ש הוסיף וקבע, שהדברים נכונים לא רק בקשר לתורה, אלא גם ביצירה האנושית שמטרתה תיקון העולם ויישובו:¹²

כי כל תקנה אי אפשר שתהיה טובתה כללית כוללת לכל המון בשווה, אבל כשראו מתקניה שהיתה תקנה ותועלת לרוב המון העם תקנו אותה ולא חששו למעוטה אם יבוא להם הפסד בדבר ההוא. כי מן הנמנע הוא שיהיה תקנה אחת שווה לכול ולא יגיע הפסד ממנה אפילו לאדם אחד. לכך הלכו אחר הרוב ורובו ככולו.¹³

דומה כי המסר העולה מפרשת המרגלים הוא, ששאלת האינטרס הציבורי אינה יכולה להיענות באמצעות קומץ של אנשים, מוכשרים ככל שיהיו. הכרעות ציבוריות אינן יכולות להיות תוצר של החלטה של אדם כזה או אחר; החלטות ופעולות צריכות להיות מתוך מבט לאומי, מתוך זהירות מתמדת, שמא מתוך שמבקשים לתקן יוצאים מקלקלים. הדיוק בזהו האינטרס הציבורי הופך להיות מורכב במיוחד במקום שההכרעה בשאלות ציבוריות אינה בינארית, אחד או אפס, אלא היא נגזרת ממקומה של פשרה, והבנה שבעת קבלת ההחלטה אפשר שמקבל ההחלטה טועה. מכאן שבמקרים מסוימים, הניסיון מצד מנהיגי הציבור לספק תשובה או לדעת מה נכון וטוב עבור הציבור יכול להוביל לתוצאה שגויה, הפוכה ולא רצויה, או לפעולה שתוצאותיה כלל אינן מתיישבות עם האינטרס הציבורי הנכון.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שלא יותר לכל איש מן האנשים לעשות מה שהוא רוצה ומה שיש לאל ידו לעשות, אלא יכפוהו לעשות מה שמועיל לכל, והשני, שיקנו לכל איש מידות המועילות בחיי היחד, כדי שהמדינה תהיה הרמונית.

עוד נזכיר את דבריו של ז'אן ז'אק רוסו, בעומדו על תכליתה של האמנה החברתית:⁴

למצוא צורה של שותפות שתגן ותשמור בכל הכח של הציבור על גופו ועל רכושו של כל שותף, ושכל אחד ואחד יתאחד על ידה עם הכל, ואף על פי כן יציית רק לעצמו, וישיאר חופשי ככל שהיה חופשי קודם לכן. זוהי הבעיה היסודית שהאמנה החברתית נותנת לה פתרון.

אם נבקש לשוב אל שאלתנו, הכיצד ניתן להכריע בשאלות העומדות להכרעה שטרם הוסדרו בחוק, או כיצד ניתן לבחון נורמה אם ראויה היא אם לא? אחד המושגים שחדרו לעולם המשפט ולשיח הציבורי הינו המושג "אינטרס ציבורי", מושג שנמנה על עקרונות שתוכנם משתנה ממקום למקום ומעת לעת, בשים לב לנסיבות. הגדרת המונח "אינטרס הציבורי" משתקפת לפה בדברים הבאים:⁵

האינטרס הציבורי קשור באופן הדוק לזכויות אדם. פוליטיקה של מטרות משותפות – החותרות לצמצום הקונפליקטים בחברה, לשמירה על חוק וסדר, לכיבוד חוקי המשחק, לביטחון של כלכלה יצרנית ולשמירה על בריאות האוכלוסייה ועל בטיחות הציבור – מספקת לכל אדם את התשתית לפיתוח יכולותיו בדרכו שלו.

כדי לגעת באינטרס הציבורי שומה עלינו להקפיד ליתן את הדעת לכך שהילוכינו ייעשה בדרכים "שהן משקפות שקלול סביר של מכלול האינטרסים הרלוונטיים".⁶

הקושי המרכזי ביישום האינטרס הציבורי נעוץ בשאלה כיצד ניתן לזהות אותו. סיפור המרגלים בפרשתנו, כפי שצינו בפתיחה לרשימתנו, מהווה דוגמה לכישלון בזהויה האינטרס הציבורי. כישלון זה אינו יחידאי במקרה ורק במקרה של המרגלים. דוגמה מובהקת נוספת ניתן למצוא בבקשת העם מרחבעם המלך, בנו של שלמה, להפחית מעול המיסים הכבד שרובץ ומכביד על העם: "אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך" (מל"א יב:ד). רחבעם לא מיהר להשיב תשובה לעם; הוא ביקש מהעם פרק זמן של שלושה ימים כדי לבחון את בקשתם. בתום שני סבבי התייעצות שונים, האחד עם הזקנים והשני עם הצעירים, הוא ביצר את עצת הצעירים שהמליצה למלך החדש שלא להקל מעל העם, אלא דווקא להכביד עליהם.⁷ תגובת העם לא אחרה לבוא, ותוצאותיה ההרסניות היו: "וישבבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בְּדוֹד וְלֹא נַחֲלֶה בְּבֶן יִשְׂרָאֵל" (מל"א יב:טז). מכאן קצרה הייתה הדרך לקריעת הממלכה ולפיצול האומה הישראלית לשתי ממלכות: "ויהי כשמע כל ישראל כי שב רחבעם וישלחו ויקראו אתו אל העדה וימליכו אתו על כל ישראל, לא היה אחרי בית דָּוִד וזולתי שבט יהודה לבדו" (מל"א יב:כ).

כיצד יש להימנע ממצב שבו קיים כשל בזהויה האינטרס הציבורי? דומה שאין תשובה חד משמעית לשאלה זו. ההבחנה צריכה להיעשות בשים לב לעקרונות יסודי בקיומה וניהולה של חברה. אחד התפקידים המוטלים על מערכת המשפט הוא "תיקון עולם".⁸ אלא שהסמכות המסורה לה לעשות כן אינה

4 ז'אן ז'אק רוסו, **על האמנה החברתית** (תרגום: יוסף אור, תשנ"ט) עמ' 24.

5 משה מאור, "הזמנה לפגישה עם האינטרס הציבורי: מתווה לרפורמה בוועדות הכנסת", **משפט ואדם – משפטים ועסקים** יד (תשע"ב) 543, עמ' 549-550.

6 ברק מדינה, "הזכות החוקתית לשוויון בפסיקת בית המשפט העליון: כבוד האדם, האינטרס הציבורי וצדק חלוקתי", **משפט וממשל** יז (תשע"ו) עמ' 104; ראו עוד: אורן גל איל ואמנון רייכמן, "אינטרסים ציבוריים כזכויות חוקתיות", **משפטים** מא (תשע"א), עמ' 97.

7 ראו בהרחבה: מל"א יב:ה-טו.
8 רמב"ם **משנה תורה**, הלכות ממרים פרק א, הלכה ב.

9 שו"ת הרשב"א חלק ז, סימן קח.
10 ראו עוד: שו"ת המהרי"ק סימן קפ.
11 מורה נבוכים, חלק ג, פרק לד.
12 שו"ת זכרון יהודה סימן עח.
13 ראו גם: חידושי הריטב"א עבודה זרה לו ע"ב: "דכל תקנה שרוב הצבור והוא החשוב במנין ובחכמה הסכימו בה, אף על פי שהמעוט עומדין וצווחין הרי הם חייבין במה שהסכימו הרוב, ובלבד שיהא נראה לרוב ההוא דיש בגזירה ההיא תקנה לצבור מתקנין כן על הכל בשווה".

